

Ori Schwarz. **Sociological Theory for Digital Society: The Codes that Bind Us Together**. Polity. 2021. 218 pages

אילן תלמוד*

בספרו הנהיר, החשוב והמעניין טוען אורי שוורץ שהמהפכה הדיגיטלית לא רק שינתה את אורחות חיינו אלא גם זעזעה את אמות הסיפים של התיאוריה הסוציולוגית, ושכתוצאה מכך זקוקה זו לבדק בית.

שוורץ טוען, ובצדק, שהמציאות הדיגיטלית מהווה אתגר לתיאוריה הסוציולוגית. התמורות במבנה החברתי חורגות מההתמחות של "סוציולוגיה דיגיטלית" ונוגעות לכל תת-תחום בדיסציפלינה. אין תחום חברתי שלא הושפע מהדיגיטציה של החיים החברתיים: תקשורת, כלכלה, אמנות, ריבוד חברתי, בריאות, קהילה, סוציולוגיה פוליטית. חשוב לציין ששוורץ אינו שובר את הרצף של ההתפתחות התיאורטית בסוציולוגיה, אלא משתמש בתיאוריות קיימות על מנת לשנות מושגים תיאורטיים מהותיים. מבחינה זו, הספר הוא נקודת פתיחה מוצלחת לכל דיון תיאורטי העוסק בחברה בת זמננו.

הספר בוחן את הרלוונטיות של כמה מושגים תיאורטיים בסיסיים שהם חלק מאבני הבניין של התיאוריה הסוציולוגית הקלאסית והמודרנית, לאור הדיגיטציה של החיים החברתיים. הנחת היסוד של שוורץ היא שבניגוד להגדרות המצב של אינטראקציה סימבולית, ה"מצב" הדיגיטלי – יחידת הבסיס של הניתוח האינטראקציוני – כבר אינו מוגבל בזמן ובמרחב. האינטראקציה מתווכת המחשב עשויה להיות מורחבת יותר, זמינה לקהלים בלתי מוגבלים ועמידה על פני זמן. יתרה מזו, האינטראקציה הדיגיטלית יוצרת אובייקטים, ועל כן שוורץ מנסח מושג חדש: דואליות אינטראקציה-אובייקט, הפורצת את ההבחנה בין יחסים חברתיים ובין אובייקטים. בכך מתקשר שוורץ לזרם ה"פוסט-מצבי", או ה"פוסט-חברתי", כפי שכינתה זאת הסוציולוגית קרין נורסטינה. דואליות אינטראקציה-אובייקט מסמנת את פריקת יחסי הגומלין החברתיים ממצבים קלאסיים, התחומים בזמן ובמרחב, וממקמת אותם במרחב הדיגיטלי בהקשרים רחבים ומממושכים יותר. במלים אחרות, הדיגיטציה יוצרת עולם חברתי המורכב מאינטראקציות, אך ללא מצבים תחומים. באופן דומה, שוורץ מבדיל בין הייצוג האפיסטמי של יחסים בתורת הרשתות החברתיות (במסורת הסוציולוגית) ובין הכינון האונטולוגי של חיינו על ידי רשתות חברתיות פרפורמטיביות, השולטות בחיינו דרך תיווך דיגיטלי. רשתות חברתיות אלו יוצרות באורח חסר תקדים קולקטיבים חברתיים חדשים, שאין להם זיקה לתפישות המסורתיות (המיושנות) של קולקטיבים מדומיינים. הקולקטיבים החדשים האלה מתממשים כאובייקטים של נתוני עתק, בין השאר בעזרת מעקב אלגוריתמי.

בהמשך, שוורץ מראה כיצד התממשות הרשתות החברתיות שינתה את ההון החברתי. הוא מפתח את המושג "הון חברתי מוכלל", ומראה באמצעותו כיצד השקעה בהון חברתי ניתנת להמרה משדה לשדה בכמה דרכים ומכוונת לתשואות עתידיות מסוגים שונים

* פרופ' אילן תלמוד, החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת חיפה

במגוון שדות חברתיים. הון חברתי מוכלל הוא בדרך כלל משאב שקל לנכסו ולתרגמו לתחום הכלכלי. פלטפורמות דיגיטליות הן בנק של הון חברתי מוכלל, הניתן להמרה למשאבים כלכליים. מבחינה זו, הון חברתי מוכלל, כמו כסף, הוא המטבע הבולט של החברה הדיגיטלית, וצבירתו מתווספת להיבטים אחרים של אי-שוויון.

בניגוד מוחלט לאי-הוודאות המאפיינת אינטראקציות של יחידים, הכוח הדיגיטלי מוצא לפועל על ידי אלגוריתמים המגדילים את ודאות השליטה במרחב הדיגיטלי. שוורץ בוחן לאור זאת את הגדרות מושגי הכוח בתיאוריה הסוציולוגית, ופוסל התייחסות לכוח כאל פוטנציאל או כאל מה שמופעל על ידי כוונה אנושית ספציפית. הכוח האלגוריתמי הוא ישות חומרית מובהקת, אובייקט בתנועה, המפר את הדואליות של פוטנציאל/ממשות ומארגן את החיים החברתיים דרך כללים קיברנטיים, ואלה יוצרים סוג חדש של משילות. שוורץ מחזיק בהבחנה בין עבודה (work) ובין עמל (labour). הפרדה מושגית זו מסייעת לו להסביר כיצד הכוח האלגוריתמי מנוצל על מנת לחמוס את מרחב החיים הדיגיטלי שלנו, כאשר ההבחנה בין פרטי לציבורי מיטשטשת. הפועל המודל של מרקס מנוצל על ידי המעסיק במקום עבודתו; ואילו במרחב הדיגיטלי, חוויות החיים שלנו נקטפות ונחמסות והופכות לפירות כלכליים המצטברים בידי מעטים. לעומת מודל הניצול הקלאסי, שבו הערך העודף מעמלנו נחמס במרחב העבודה, המובחן מן החיים הפרטיים, במרחב הדיגיטלי עמלנו נחמס מבלי שנכחנו בהכרח במקום עבודה. לדעתו של שוורץ, תהליך הניצול הכלכלי מתרחש גם כאשר המודעות לו אינה קיימת. מימוש הכוח האלגוריתמי אינו קשור אפוא לתודעה אנושית, אלא למרקם חומרי.

נראה לי ששוורץ עושה את מלאכתו נאמנה בהדגישו את האסימטריה של השליטה הדיגיטלית בחיינו ואת התמורות מרחיקות הלכת של שליטה זו, השזורה במרחב הקפיטליסטי. המשתמשת אינה ערה לחמס המובנה של מרקם החיים שלה, וגם הגורמים האמורים לפקח על פעילות האלגוריתמים במרחב הדיגיטלי אינם ערים לגמרי לצורך באסדרה, או שהם חסרי יכולת ורצון לעשות זאת. שוורץ מסביר כיצד נערך החמס המאורגן של הון חברתי ושל עמל, ומפיק תובנות על התמורות בהפעלת הכוח. עם זאת, הוא נוטה להמעיט בחשיבות הפעולה האנושית וההתנגדות החברתית, וגם בזו של משחקי כוח בתוך הזירה הדיגיטלית ומחוץ לה בין שחקנים שהאינטרסים שלהם שונים.

ספרו של שוורץ מתוחכם אך בה בעת קל לקריאה, ופונה לקהל רחב מתחומי הסוציולוגיה ותחומים סמוכים. הספר תורם לדיון התיאורטי המתמשך על העולם ה"פוסט-חברתי", וממוזג מקוריות, יצירתיות ובהירות.